

BOLANING HAR TOMONLAMA KAMOL TOPISHIDA OILANING ROLI

Gulchehra Durmonova Dusiyarovna

*Surxondaryo viloyati pedagoglarni
yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi
"Pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyalari"
kafedrasida katta o'qituvchisi*

Annotatsiya: *ushbu maqolada ota – onalar bolada insonning ko'rki va ziynati hisoblangan o'zbek xalqiga xos bir qator noyob xislatlarga: rostguylik, inoqlik, tantilik, vijdonlilik, mehmondo'stlik, ota – onalar va kattalarga hurmat, samimiylik, qadr – qimmatni saqlash, mehr – oqibatli bo'lish, o'zaro yordam kabi yaxshi fazilatlariga oila tarbiyasida ko'proq e'tibor berishlariga qaratilgan.*

Kalit so'zlar: *Bola tarbiyasi, yetuk shaxs sifatida shakllanishida, milliy qadriyatlarimiz, milliy xarakter, oilaviy ta'sir, yosh avlod, ta'lim – tarbiya jarayoni, maktab tarbiyaviy ishlarida milliy an'analar.*

Аннотация: *В данной статье родители рассуждают о ряде уникальных качеств узбекского народа, являющихся красотой и украшением ребенка: честность, сплоченность, вежливость, добросовестность, гостеприимство, уважение к родителям и взрослым, искренность, достоинство, доброта - к плате больше внимания в семейном воспитании к хорошим качествам, таким как работоспособность, взаимопомощь.*

Ключевые слова: *Воспитание, в формировании взрослого человека, наши национальные ценности, национальный характер, влияние семьи, подрастающее поколение, воспитательный процесс, национальные традиции в школьном воспитании*

Annotation: *In this article, parents discuss a number of unique qualities of the Uzbek people, which are the beauty and adornment of the child: honesty, solidarity, courtesy, conscientiousness, hospitality, respect for parents and adults, sincerity, dignity, kindness - to pay more attention in family upbringing to good qualities such as efficiency, mutual assistance.*

Keywords: *Child upbringing, in the formation of an adult, our national values, national character, family influence, the younger generation, the educational process, national traditions in school education.*

Farzandini har tomonlama kamol topgan haqiqiy inson qilib tarbiyalash har bir ota – onaning ezgu niyatidir. Chunki, aqlan va axloqan barkamol bo'lgan kishi ona yurti oldidagi xizmatlari uchun doimo xalq orasida hurmat e'tiborda bo'lgan va e'zozlangan. Shu bois o'zbeklar insoniylik fazilatlarini poydevorining faqatgina oilada qo'yilishini, ya'ni odob –

axloqning avvali oiladan boshlanishini azal – azaldan sezishgan va oila tarbiyasiga alohida e'tibor bilan qarashgan.

Inson dunyoga kelishi bilan oq voqeilikdagi narsa va hodisalar bilan o'zaro munosabatga kirisha boshlaydi. Odamning qanday shakllanishi narsa va hodisalarning, avvalo qaysi tomonini (yaxshi – yomon, ijobiy – salbiy, foydali – zararli, va boshqalar) o'zlashtirishiga ko'p jihatdan bog'liqdir.

Shunga ko'ra dastlab ota – onalar bolada insonning ko'rki va ziynati hisoblangan o'zbek xalqiga xos bir qator noyob xislatlarga: rostguylik, inoqlik, tantilik, vijdonlilik, mehmondo'stlik, ota – onalar va kattalarga hurmat, samimiylik, qadr – qimmatni saqlash, mehr – oqibatli bo'lish, o'zaro yordam kabi yaxshi fazilatlariga havas, yomon illatlarga esa nafrat uyg'otib borishlari alohida ahamiyatga ega. Buning uchun ajdodlarimizdan meros bo'lib qolgan bola tarbiyasiga bog'liq milliy qadriyatlarimizdan oqilona foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Bola tarbiyasi va uning yetuk shaxs sifatida shakllanishida oilaning roli nihoyatda kattadir. Oilada bolaning aqliy faoliyati kamol topadi, dunyoqarashi,

tafakkuri shakllanadi, kishilarga nisbatan mehr – oqibat hissi tarbiyalanadi. Bolaning bilimi, qobiliyati va malakalarining shakllanishi aynan oila va oilaviy tarbiyaga bog'liqdir.

Ajdodlarimiz o'z nasllarini umumbashariy tuyg'ular, o'lmas sharq falsafasi, milliy qadriyatlarimiz ruhida tarbiya qilib kelganlar. Ota – bobolarimiz asrlar davomida tilimizni, dilimiz va dinimizni, o'zbekning o'zligini har tomonlama asrab – avaylab, barkamol avlodlarni voyaga yetkazdilar. Bunday fazilatlar asl e'tiboriga ko'ra bizning zahmatkash xalqimizga munosibdir va bu bilan har qancha g'ururlansak arziydi.

Kishilik jamiyati paydo bo'lgandan boshlab oila masalasi, shaxslararo munosabat ayniqsa oilada bolalar tarbiyasi dolzarb masalalardan biri bo'lib kelmoqda.

Har bir millat o'ziga xosligi, milliy madaniyati, milliy adabiyoti, milliy tili va shu millatning ruhiy tarzining majmuasida, ya'ni milliy ruhiyatida o'z ifodasini topadi. O'zbek xalqining o'z ruhiy qiyofasi, milliy xususiyati, milliy xarakteri, milliy tuyg'usi, temperamenti, xulq – atvori, axloqi, didi, ta'bi alohida ajralib turadi. O'zbek millatining bilish jarayonlari, qobiliyatining aniq yo'nalishga qaratilganligi ehtiyoji va qiziqishi, milliy ongi o'ziga xos xususiyatlarga egadir.

O'zbek xalqining tarixiy an'analari, urf – odatlari, udumi, marosimlari, axloq me'yori, turmush tarzi, ma'naviy qadriyatlari, shaxslararo munosabati, muomala maromi va xususiyati boshqa qardosh xalqlarnikidan ma'lum darajada tafovutlanadi. Masalan, o'zbek xalqi xarakterida andishalilik, xushmuomalalik, shirinsuhanlik, mehmon kutishdagi qo'li ochiqlik va sahiylik odatlari mavjud.

Milliy xarakter muayyan millat fazilatlarining o'ziga xos xususiyatlarining majmuasidan iborat bo'ladi. Milliy xarakter o'z ichiga irodaviy sifatlarni (mustaqillik, chidamlilik, o'z – o'zini tuta bilish, qat'iylik, matonat va shu kabilarni) va axloqiy xislatlarni (poklik, intizomlilik, samimiylik, haqqoniylik, insonparvarlik, vijdonlilik, or – nomuslilik va

boshqalarni) qamrab oladi. Shuningdek, milliy xarakter odamlarga bo'lgan munosabatlarni (yaxshilik, mehribonlik, talabchanlik, takabburlik) mehnatga bo'lgan munosabatlarni (mehnatsevarlik yoki yolqovlik, mas'uliyatlilik yoki mas'uliyatsizlik) narsalarga bo'lgan munosabatlarning (ozodalik, ifloslik, tejamkorlik, isrofgarchilik, ayash yoki ayamaslik) va odamlarning o'z – o'ziga bo'lgan munosabatlarni (izzat – nafslilik, shuhratparastlik, mag'rurlik, o'zini katta olish, dimog'dorlik, kamtarinlik) kabi xususiyatlarni ifodalaydi.

Xalq o'rtasida hukm surib kelayotgan „Sut bilan kirgan – jon bilan chiqadi“ degan naql hamisha ham to'g'ri bo'lavermaydi. Chunki hech qanday inson zoti onadan o'g'ri, diyonatsiz, beburd, berahim bo'lib tug'ilmaydi. Aksincha, milliy xarakter xislatlari oila, jamoatchilik, maktab muhiti ta'sirida shakllanadi va inson shaxsi ijtimiyashib boradi. Xuddi ana shu boisdan inson shaxsining kamolati uchun aqliy taraqqiyot emas, balki axloqiy barkamollik o'zak vazifasini o'tashi lozim.

Axloqiy masala insoniyat yer – yuzida paydo bo'lgan daqiqadan tortib, hozirgi davrgacha o'z dolzarbligini saqlab kelmoqda. G'ayriodatiy hatti – harakatlar yuzaga kelmasligi uchun axloq tarbiya negizi bo'lib qolmog'i shart.

Oilaviy ta'sir (oila turmush tarzi, ota – ona nufuzi, oilada shaxslararo munosabatlar maromi), milliy til muhiti, ma'naviyatga intilish, qiziqish, turmushdagi qarindosh – urug'chilik rishtasi yordamida o'z – o'zini anglash namoyon bo'ladi. Milliy o'zini – o'zi anglashning qator ob'ektiv va sub'ektiv omillari mavjud. Ana shu omillarning pishib yetilishi maskur jarayonni jadallashtiradi.

Milliy tuyg'u, g'urur, iftihar shaxslararo munosabat jarayonida, hissiy ta'sirlanishda yuksak ma'naviy ichki tuyg'ularda, ijodiy g'oyalar tug'ilishida

milliy zavq va shavqda, kayfiyat, shijoat, xush kurish, yoqtirmaslik kabi ichki kechinmalarda aks etadi.

Milliy kuy – xalq his – tuyg'usi va kechinmalarining uyg'un bir maromdagi tovushlar orqali ifodalanishidir. Binobarin, milliy san'at, adabiyot, rasm, tasvir, me'morchilik o'zining jilosi, maromi, gavdalanishi, milliy ruhi, ohangdorligi va monandligi bilan betakrordir.

Hatto o'zbek millatining qomad tutishi keyinishi, ibosi, imo – ishorasi, o'z harakatlari, tabassumi, hayolati, ta'zimi, marosimlari, xalq ijodiyoti – folklori, ta'bi, didi, ochiq qibligi, ijtimoiy – tarixiy shart – sharoitlari maxsuli sifatida yorqin gavdalanadi.

Milliy yurish turish tarzi kishilarning milliy xususiyati to'g'risida goh oqilona, goh holis bo'lmagan taxminiy fikr yuritishga olib keladi. Bunday murakkab holat millatlarning o'zaro tushunishlarini qiyinlashtiradi. Ayrim holda muloqatga kirishishda ijtimoiy to'siq vazifasini o'taydi. Shuning uchun xalq va elatlarning barqaror xulq atvorini atroflicha o'rganmasdan turib millatlararo tenglikni o'rnatish mumkin emas.

Binobarin xalq va elatlar ma'naviyati va ruhiyatini yosh avlodga singdirish uchun, avvalo, ishni oiladan va maktabdan boshlash kerak. Qolaversa, milliy xarakter, milliy o'zini – o'zi anglashning shakllanish qonuniyatlarini tatqiq qilish ayni muddaodir.

Shuni unutmaslik kerakki, hatto o'zbek xalqining qo'shiqlari va raqslari ham milliy turmush tarzi, mashg'ulot turini aks ettiradi. Ular sho'h va o'ynoqiligi, g'amgin va

vazminligi, murakkabligi va laparga o'xshash qalblarga oson yengil kirib borishligi, marosimbobligi bilan ajralib turadi.

Bizningcha, milliy maktab, dastavval, o'zining tashqi ko'rinishi bilan: birinchidan, maktab binosi milliy uslubda, xalq me'morchilik an'alariga rioya qilgan holda qurilishi, ikkinchidan, maktab tomorqasi milliy bog'dorchilikka uyg'un bo'lishi, uchunchidan, maktabning sport maydonlari ham milliy jilolarga hamohangligi bilan ajralib turishi kerak. Maktab binosining ichki qismi milliy naqsh va ganch o'ymakorligi namunasi bilan bezatilishi, koridorning yaxlit manzarasida milliy tuyg'u hokimlik qilishi, yog'och va ganch o'ymakorligi bezaklari o'z aksini topmog'i sharq afsonalariday tarannum etilmog'i lozim.

Ta'lim – tarbiya jarayonida respublikaning tarixi, madaniyati, uzoq ajdodlarimizdan yetishib chiqqan jahongashta kishilar, ilm – fan arboblari, buyuk mutafakkirlar, qomusiy olimlar, ma'rifatparvarlar to'g'risida bilim urug'ini sochish o'quvchilarda g'urur va iftihar tuyg'usini vujudga keltiradi. O'zbekistonning fan va texnikasi, unumdor ona tuprog'i, sahiy va zahmatkash xalqi, foydali qazilmalari, jahon va umumxalq bozoridagi paxtasi, ipagi, qorako'li salmog'ining ochib berilishi – o'quvchilarda milliy ongni o'stiradi, milliy o'z –o'zini anglashni takomillashtiradi. Ijtimoiy faollikni jadallashtiradi, ularni ijodiy izlanishlar sari yetaklaydi, bilimga qiziqishini oshiradi.

O'qitishda o'zbek milliy ta'li usullaridan, topishmoqlaridan unumli foydalanish o'quvchilar talabalar aqliy faoliyatini rivojlantiradi, aqlni peshlash mashqlari vazifasini bajaradi.

Maktab tarbiyaviy ishlarida milliy an'alar, marosimlar, rasm – rusumlar, bayramlar ma'lum darajada o'z o'rnini topsa, o'quvchilarga eng samarali ta'sir o'tkazadi. Maskur ishlarda o'quvchilarning ijtimoiy qatnashivi ularda faollikni orttiradi, har bir shaxs o'z qobiliyati va uquvini sinab ko'radi. O'quvchilarning bunday faoliyatlarda ishtirok etishlari mustaqillik, tashabbuskorlik singari sifatlarni tarkib toptiradi.

O'quvchilar o'rtasida milliy orastalik va kiyinish madaniyati vorislik mas'uliyati, milliy ta'b, milliy didga muvofiq ravishda ish yuritish haqida maslahatlar, ko'rsatmalar berish, amaliy o'quvlar bilan qurollantirish yuqori samara beradi. Milliy kiyimning iqlim sharoitiga mosligi, mavsumbobligi yuzasidan bildirilgan fikrlar bolalarda iliq kechinmalar hosil qilishi mumkin.

Ota – bobolarimizdan xalqimizga meros qolgan sahiylik, mehmondo'stlik, rostguylilik, tantilik, sadoqatlilik, poklik, odoblilik fazilatlarini milliy xarakterning eng muhim jihati hisoblanadi. Ushbu xislatlarni ta'lim – tarbiya jarayonida yosh avlod ongida shakllantirish, ular ruhiyatini xalq durdonalari bilan boyitish, milliy qadriyatlardan oqilona foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Axloq va odobli bo'lish, ota – onalar va kattalarga hurmat, samimiylik, inoqlik, qadr – qimmat, vijdonlilik, iffatlilik, o'zaro yordam kabi insoniy hislatlar o'zbek xalqi ma'naviyatining ramzi sanaladi. Tug'ishganlarga, avvalo, ota – onaga nisbatan milliy tuyg'udagi munosabat, qon – qardoshlik rishtalari ham milliy ruhiyatni aks ettiradi. Bu narsalarning barchasi xalqning boy madaniyati, tili, adabiyoti, obidalarida o'z ifodasini

topadi. Ana shu sababdan milliy – ma’naviy boyligimizni o’quvchilar chuqur egallashlari uchun uning bebaho durdonalarini keng ko’lamda namoyish qilishimiz, bular to’g’risidagi bilim ma’lumotlarni talabalar ongiga singdirishimiz zarurki, ular ko’p asrlik milliy qadriyatlarimizni anglab yetmog’i kerak. Zotan, bularning barchasi o’zbek maktablarida milliy tuyg’uning keng ko’lamda quloch yoyishi uchun puxta zamin hozirlaydi.

Agarda o’quvchilar o’rtasidagi munosabat, shaxslararo muloqat, milliy xarakter, milliy o’z – o’zini anglash, milliy tuyg’u, milliy xulq – atvor tarziga asoslanib amalgam oshirilsa maktab jamoasida hamjihatlik, iliq psixologik iqlim hukum suradi. Shuni unitmaslik kerakki, hatto „go’zallik“ tushunchasi ham milliy xususiyatga ega. Eng muhimi bu milliy psixologik tuyg’uni baynalmilal his bilan uyg’unlashtirish tarbiya samaradorligini oshiradi, millatlararo do’stlikni mustahkamlaydi.

Milliy urf – odatlar va marosimlarning barqaror bo’lishi yangi mazmun, yangi mohiyat kasb etadi. Mehmondo’stlik, insonparvarlik, do’stlik, bolajonlik, mehnatsevarlik kabi xislatlar azal – azaldazn O’rta Osiyo xalqlarida mavjud bo’lgan ular ayniqsa, endilikda yangicha ma’no kasb etmoqda.

Xalqimizda oilaviy turmushda sodir bo’layotgan voqealarni, unitilmas damlarni nishonlashga intilish, o’z navbatida yangi an’ana va morosimlarni – tug’ilgan kun, maktabga borish, balog’atga yetish, nikohdan utish, yangi

mehmonni qutlash, armiyaga ketishni kuzatish kabilarda bevosita ishtirok etish bolalar, o’smir va o’spirinlar oldiga yangi talablar qo’yadi, ijtimoiy kamolatga yetishiviga xizmat qiladi.

Milliy an’analar, milliy urf – odatlar, udum va marosimlar shaklida namoyon bo’ladi. Urf – odat muayyan hatti – harakatlarning aynan takrorlanib turishini, unga to’la amal qilinishini taqozo etadi, shuningdek, u ijtimoiy madaniyatning o’ziga xos amaliy ifodasi hisoblanadi. Marosimlar esa urf - odatlarning barqarorlashgan shaklini bildirib, ichki yaxlitlikka, shaklan bejirimlikka ega bo’ladi. Marosimlarning eng muhim xususiyatlaridan biri – bu xalq nazokati, latofati, nafosati, ruhiyatini aks ettirishdir. Ota – onalarga hurmat, keksalarga ehtirom kabilar o’zbek va O’rta Osiyo xalqlarining eng asosiy urf – odatlari hisoblanadi.

Xalq rasm – rusumlari, marosimlar va urf – odatlar doirasiga mansub bo’lib, ularning o’zaro munosabatini anglatadi. Rasm – rusumlar marosimlar va urf – odatlarning namoyon bo’lishi shakli tariqasida tasnif qilinadi. Masalan, to’y, mehmon kutish, dafn bilan bog’liq urf – odatlar va marosimlar umumiy jihatlar bilan bir qatorda, o’zbek millatida so’z va harakatlar bilan ajralib turadigan o’ziga xos mahalliy xususiyatlarga ega.

O’zbek xalqining an’ana va urf – odatlari mohiyatiga ko’ra inqilobiy , jangovarlik va mehnatsevarlik xususiyatiga ega bo’lib, umumiylik, xalqaro, baynalmilal va miliylikni o’zida aks ettiradi. Masalan, atoqli kishilarning tavallud topgan sanalarini nishonlash, Navro’z bayrami, Xotira qadrlash kunini, Mustaqillik bayrami, Ustoz va murabbiylar kunini, hosil bayramlarini nishonlash kabilar milliy xususiyat kasb etadi.

Hozirgi davrda chaqaloqlarni tantali ravishda ro'yhatga olish, yosh gudakka ism qo'yish, o'n olti yoshga yetgan o'spiringa passport topshirish, maktablarda birinchi qo'ng'iroq, so'ngi qo'ng'iroq, yeigitlarni harbiy xizmat safiga kuzatish tantanalari, yoshlarni turli kasb – korlar safiga qabul qilish, mehnat faxriylarini nafaqaga kuzatish, „kumush to'y“, „oltin to'y“, „hovli to'yi“ kabilar yangi an'analar qatoriga kiradi. O'zbeklar oilasida chaqaloq qulog'iga azon aytish, kelin – kuyovga diniy nikoh o'qitish, aqiqa, beshik va sunnat to'ylari kabi marosimlar ham o'tkazib kelinmoqda. Bularning mohiyatini ota – onalar va ta'lim – tarbiyachilar aniq dalillar keltirib bolalarga tushuntirib berishi kerak.

Xalq urf – odatlari, an'analari va marosimlari katta tarbiyaviy ahamiyatga egadir. Ular odamlarni bir – biriga yaqinlashtiradi, do'stlik, birodarlik his – tuyg'ularini rivojlantiradi. Bular o'z navbatida bolalar va yoshlar uchun ibrat na'munasini o'taydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI;

1. Alisher Navoiy. Mahbub – ul – qulub. T: O'qituvchi. 1983.
2. Azarov Yu.P. Oila pedagogikasi. T: O'qituvchi. 1988.
3. Uzoqov H, G'oziyev E, Tojiyev A. Oila etikasi va psixologiyasi. T: O'qituvchi 1992. 128 b.
4. Jumaboyev Y. O'rta Osiyo etikasi tarixi ocherklari. T: O'zbekiston. 1980.
5. To'raqulov E, Rahimov S. Abu Rayhon Beruniy ruhiyat va ta'lim – tarbiya haqida T: O'qituvchi. 1992.